

Femte roten, tomt 37

Kvarteret Kommerserådet

Första roten 1637–57v

Södra Stora Hamnen, väster om

Andra roten 1657h–70

Korsgatan Apotek S. Hamngatan 13

Den tomt, där sedermera Göteborgs första apotek skulle ligga, nämligen 5.37, S. Hamngatan 13, ägdes först av

skepparen Henrik Hanton (Hampton) d.ä.

R1 1637–43 ö 5.37

1637: 5 mtl, 1639: 6 mtl, 1640: 5 mtl, 1641–43 4, 3, 2 mtl)

Han företog resor bl.a. till England (t.ex. i maj 1623 enligt Almquist I: 229). Enligt ”yrkeslistan” 1639 brukade han ”träverkshandel”.

Fröding 1943: Grannsämjan mellan skotten Henrik Hanton och hans granne Carl Bock (5.36) var långt ifrån god. Bock stämde Hampton inför rätta, emedan denne satt sitt sekrethus på Bocks tomt och Hampton beskylldes i sin tur för att ha inkräktat på Bocks tomt vid uppsättandet av sitt hus. Saken uppdrogs åt stadsbyggmästare Lyloff Stidden att undersöka, som ytterligare gode män utsågos: Hans Möller och Arent Herbes, Henrik Hanton var god man i tvist där Olof Torsson var inblandad 1.12.1638.

Den 9.10.1642: Enligt Herman Beck hade Henrik Hanton pantförskrivit sitt hus och gård stående här i staden för 213 rdr till Fransices Rosin. Men han hade också pantat det för 120 rdr till Hans Makelier. Kyrkorna hade pretentioner på 48 rdr och Arfwed Gudmundsson på 120 m kmt.

Henrik Hanton var svärfader till

1) Jacob Dunken gift Chr 31.8.1651 med Barbara Hanton;

2) Herman Claesson (Chr 4.12.1653: Herman Clagesson med Gertrud [Gadderudt] Hanton.) Hon hade enl. RR 12.1.1654 fått testamentarisk gåva av sin frände i Leyden Johan Köning.

3) Mårten Pedersson, (gift Kristine. 2.8.1655 med Sara Hanton

4) Bryngel Radhe (Rati) gift Kr. 17.1.1656 med Maria Hanton Son Hans Hanton (? ”Fru Elsebe Hanthons” dopvittne 18.11.1670 – vem var hon?)

Kilian Treutiger Apoteker

(R1 5.37 1644, 1646, 1647: 3, 4, 5 mtl, 1648–50: 3, 4, 3 mtl, 1651–55: 4 mtl

1656: 3.4, 1657v: 1.18, 1666–70)

Kilian Treutiger bodde först i andra roten – troligen vid östra hamnen åren 1642–43 men flyttade sedan 1644 hit, som det förefaller till Henrik Hamptons gamla gård.

Enligt en biografi av en sentida Göteborgsapotekare Gunnar Göthberg var Treutiger född 1611 i Ostfriesland. Han hade tidigare tjänstgjort som gesäll hos apotekare Philip Schmidt i Stockholm och som sådan medföljt hovet till Nyköping, då drottning Christina vistades där dec 1639 – maj 1640 på grund av pestens våldsamma härjning i Stockholm.

Tillstånd att öppna apotek i Göteborg erhöll han 8.8.1642 av magistraten. Detta apotek, som var Göteborgs äldsta, erhöll namnet Enhörningen, Dess arkiv förvaras på Göteborgs universitetsbibliotek, Det innehåller bl.a. Drottning Christinas "privilegium exclusivum". I privilegiebrevet talas om att Treutiger erhöll rätt att hålla apotek i Göteborg "såsom ock att hava tillstånd att alltid hava och försälja aromata, krydderi och confecturer hvad namn de hava kunna; jämväl allehanda insyltade saker, stötte krydder, componerade drycker, aqua vitae och mera sådant som egentligen till apoteket hörer. Och ingen av borgerskapet där i staden skall hava makt jämte honom sådant försälja mer än allenast peppar, ingefära, saffran, neglikor, russin, korinter, kanel, muskot och muskotblommor, ris, sviskon, mandel russin, korinter, socker, anis, hwilket de andra kryddkrämarna må vara tillåtet att handla med. – Och skall icke tillåtas, att någon härefteråt må eller skall der i Göteborg något Apotek inrättas eller hållas mera eller flera, var något sådant till dato der inrättas än detta." (Härpå följde en reservation för framtiden.) *Johan von Akern* erhöll vid Karl X Gustavs besök i Göteborg 1658 senare tillstånd att inrätta ett andra apotek, som t.o.m. förlades till samma kvarter vid nuvarande Korsgatan 3. Detta nya apotek kallades först *Strutsen*, 1676 av *Peter Neresius* ändrat till *Stjärnan* och slutligen på 1720-talet omdöpt till *Kronan*. Men när den unge *apotekargesällen, köpmanssonen Paul Hans Jürgensson* begärde att få handla med apoteksmaterialier eller t.o.m. inrätta ett tredje apotek i Göteborg inlade Kilian Treutiger en protest till magistraten.

Treutiger fick enligt Göthberg icke någon allmän rättighet att utskänka vin men han fick rätt att för medikamenters beredande "i sitt huus åhrligen inläggia en ähm Reenst och fyra Oxehöfd Wijn och det bruka till Claret och Luterdrank". Om av denna kvantitet "icke allt åthginge", då skall honom stå fritt "det öfrige att försällia eller uthskiänckia". Privilegiet gällde också hans hustru och barn, vilket man kom att använda sig av i framtiden.

Hustru Anna, Toke Blanss (?) efterleverska i Stockholm, krävde vid underrätten den 5.5.1658 genom sin tjänare Jürgen Ruhe Kilian Treutiger Apoteker genom hans tjänare för toppsocker som han hade efter räknings lydelse erhållit den 18.2.1649. Treutiger erkände skulden men invände att han hade betalt den genom en assignation till Wilhelm Butler i Stockholm.

Hustru *Ingerd Adrians fullmäktig Haian Claesson* krävde den 14.9.1655 Kilian Treutiger apoteker, som lovade att inom 14 dagar betala de 20 1/4 rdr hon krävde honom på och han erkände sig skyldig.

Matthis Bakare mötte i underrätten den 28.1.1653 apotekaren Kilian Treutiger (här kallad Trauriger) angående en assignation, daterad Göteborg den 6.7.1652, på några penningar, som *skepparen Jöran Larsson* hade givit Matthis Bakare till apotekaren Kilian Treutiger på 58 d kmt. Kilian Treutiger hade accepterat assignationen enligt Matthis bakare men ville nu inte fullgöra den. Genom sin utsände *Martinum Michaelis* erkände sig apotekaren den 19 oktober ha lovat betala assignationen men eftersom han hade räkningar och penningar utestående till sin provision kunde han inte betala Matthis Bakare utan sin egen skada hos Jöran Larsson (motkrav?) som sedan hade kommit i lägervall. Trots denna undanflykt dömdes Kilian Treutiger att betala.

Kilian Treutiger var också en skicklig sockerbagare. Vid Karl X Gustavs besök i Göteborg i början av 1655 levererade han till den kungliga taffeln mängder med kanderad frukt samt tre ståtliga

”Marzipaner”, prydda med de två gudabilderna Mercurius, handelns gud, och Ceres, växtlighetens gudinna, samt en papegoja, allt i marsipan.

Apotekaren Kilian Treutiger var förmyndare för sal. Peter Bursies arvingar *Thomas, Catharina, Petter och Johan Bursie*, vilka han i en inlaga kallade ”sina svågrar och f.d. pupiller” (EIIa:2?). Förmynderskapet berodde på att Kilian Treutiger den 19.10.1645 gifte sig med ”Anna Stuart” (begr. Chr 16.4.1657) sannolikt dotter till rådmannen Thomas Stewart. Om denne (av Almquist i Göteborgs historia stavat Stewart, stavas även Stuart, Stuardt, Styfwert) kan följande noteras:

Rådman i Nylöse, burskap 14.4.1719, rådman i Göteborg 1621–1630 el 1631 (EIIa:1a). Enligt regeringsbrev 18.5.1639 skulle Adrian Bands och Bengt Svenssons änkor förskonas från de böter, som deras män var pålagda för det konfiskerade och sedermera undkomna skeppet. Gällde 200 d smt böter. Den 23.5.1639 bestämdes, att även rådmannen Thomas Styfwerts änka hustru Margareta Pedersdotter skulle befrias från 100 d smt böter, eftersom Thomas Styfwert icke var tillstädes i rådet, när Wijbrandt Ammes skepp dömdes konfiskerat (enl Almquist I:146 den 3.12.1630) utan låg svårt sjuk och kort därefter ”med döden avgången”.

Att Thomas Stewart änka *Margareta Pedersdotter* gifte sig med Petter Bursie följer nedan: Gbg RR 16.8.1636: ”H Anthoni Knipe contra Peter Bursie; Cläger fordert von Beklagten als Ehelichen Vormundt (=förmyndare) sal Thomas Stuwerts (hinter-el) nachgelassener Wittiben, laut Rechnung, der Summa 22 RD. Beklagter antwortet, dass seine frawe Ihm berichtet, dass solches bezahlt und Cläger Ihr pro resto schuldig bleibt.” Parterna på båda sidor begärde att goda män skulle förordnas att lösa tvisten.

Petter Bursie hade till *Jöran Henriksson* sålt företrädaren i äktenskapet sal. Thomas Stewarts gård, som var bosatt 5.20, kvarteret Frimuraren (senare kallat Gumperts hörna). Han hade varit bosatt i Jönköping. Fröding skriver i ”De gamla släkterna” att det finns en uppgift från 1664, att Kilian Treutiger hade elva barn (enligt Göthberg sjutton) och han skriver själv i en inlaga, att han hade många små barn och behövde själv ”uppå desse mine ålderdomsdagar” de pengar han hade försträckt sina myndlingar Bursie. Han hade med stor bekostnad processat med deras förre förmyndare om deras arv och underhållit den ene i fjorton år, den andre i fem och en tredje i tre. När målet mellan Kilian Treutigers fullmäktige *Daniel Larsson* och Johan Bursies fullmäktige *Daniel Pettersson* var uppe i överrätten den 23.5.1667 ville presidenten Magnus Gripenklow avträda ur rätten ”på det honom icke skulle bliva tillräknat någon illvilja till Burggrevens Edel och Wälb. Israel Norfelts svåger benälte Kilian Treutiger”, vilket rätten inte ville tillåta presidenten Gripenklow. Man fann, att Kilian Treutiger visserligen hade utbetalat för mycket av arvet till Johan Bursies syskon men att Treutiger och icke syskonen borde ersätta Johan Bursie för detta. Johan Bursie borde också ha ränta för de nitton år hans kapital hade stått fruktlöst. Johan Bursie hade från fadern ärvt 619 daler 6½ öre, som skulle utbetalas i kopparmynt enligt rätten. Han hade också ärvt en halvsyster. Medarvinge till honom var tullkaptenen Peder Nilsson och Thomas Bursie, båda i Marstrand. Den 13.1.1670 uppbjöds Kilian Treutigers hus och gård i vilken Johan Bursie var lagligen immitterad för sitt arv. Johan Bursies far Petter hade (enligt Almquist I:157) tidigare varit borgare i Göteborg under frihetsåren men hade rymt med sin skuta till skären, när tullnären Henrik Sinclair ställde honom till svars för att han i enlighet med tullfrihetsreglerna för staden icke hade byggt. Magistraten försvarade Peter Bursie med att han trots allt hade byggt i staden men hade sålt sitt hus: han hade också som en sann borgare dragit borgerlig tunga.

Treutiger var på 1660-talet så ekonomiskt illa ställd, att staden årligen fick förskottera honom medel till läkemedels inköpande. Han avled i december 1675 och apoteket drevs de första åren av

hans änka Brita Gustavsdotter (begravdes 7.12.1702, 73 år gammal), som hade erhållit bekräftelse på apoteksprivilegiet.

Andris Schwartz Apotekare 1681

Den 20.8.1678 gifte sig Kilian Treutigers dotter Anna Maria (född 1666, död 1718) med apotekare Andreas Schwartz, som övertog apoteket, sedan privilegiet hade överflyttats på honom. Brita Gustavsdotter sålde den 28.7.1684 till mågen Andreas Schwartz sin gård ”belägen på Stora Hamngatan, sunnan till, mellan avlidne rådmannen Olai Östrings änkas gård och fordom skeppskaptenen Wilhelm Kuyhls gård å västra sidan, hållandes åt gatan 36 fötter och i längd inåt gården etthundra och åtta fötter.” Köpesumman 1 200 d smt skulle delas mellan Brita Gustafsdotter och kreditörerna Nicolaus Wolf, Johan Manorgen, Adam Altesleben och Peter Egmont.

Det finns i kämnärsrättens protokoll från den 5.5.1686 en livfull skildring av hur det kunde gå till hos apotekaren. En Lars Svensson (Hahle) klagade då över att hans hustru Elisabeth Nilsdotter (bosatt 10.32) och hennes kamrat Ingeborg Jonsdotter hade följts åt ut på staden, eftersom båda hade frukt att sälja och Elisabeth skulle gå till apotekaren i ett ärende. Lisbeth och fru Schwartz hade tidigare varit i handel om handskar med varandra. Lisbeth bad apotekaren att få tala med ”mor” (alltid benämningen på hustrun i familjen) och sade ”Kära Mor, om det var möjligt, att jag kunde få mina handskar igen, ty jag kan inte få sälja dessa.” Då sade Swartz hustru: ”det är nu inte tid att komma efter dem, ty jag har slitit upp det ena paret”. När Lisbeth enständigt begärde handskarna eller betalning, blev det gräl, Schwartz hustru sade: ”Iag ger Dig fahnen” och under den hårda ordväxlingen kom apotekaren inlöpandes och frågade, vad som stod på, då hustrun berättade om handskköpet ”för en rum tid sedan”. Då talade apotekaren på tyska till Lisbeth men om han skällde, visste inte vittnet. Ingeborg Jonsdotter. Schwartz började slå Lisbeth med händerna i huvudet. Lisbeth sade: Jag skall slå Eder hustru igen så mycket som I slå mig. Då tog apotekarens hustru själv till en eldtång och slog Lisbeth så många hårda slag på ryggen, att eldtången gick sönder, körades henne ut genom dörren, där apotekaren då tog emot henne och slog henne i huvudet och rev av henne ”myssan” att näsa och mun gick i blod och spjärnade ut tvenne korgar med frukt, en med lemonger och en med valnötter. Sedan stod apotekaren i sitt apotek och Lisbeth i förstugan och brukade mun mot varandra, då Lisbeth bad, att han skulle betala henne för det hon sålt hans hustru i två år. Under tiden plockade Ingeborg upp den utstjälpta frukten. Ingeborg sade, att hon bett Lisbeth hellre följa henne till Herr Presidenten och klaga än att stå och bruka munnen med Schwartz.

Ingeborg Joensdotter tillfrågades, om hon hörde Lisbeth kalla apotekarens hustru du. Hon svarade, att de ”duttade” varandra. Ett blodigt förkläde visades upp och man kunde se, att Lisbeths mun alldeles hade svullnat upp. Andreas Schwartz pliktade 12 mark för två blodviten och hans hustru lika mycket för användandet av eldtången.

I apoteket Enhörningens arkiv på Göteborgs Universitetsbibliotek finns (som nr 1384) en planritning visande apotekaren Schwartz hus, framsidan åt Södra Hamngatan, ”ävensom tvenne åt väster till densamma angränsande tomter och hus”. Andreas Schwartz omtalas 1690 bosatt 4.45s. Han var född 1647, begravdes Chr 1.12.1695 (48 år, 6 mån., 3 veckor gammal). Den 11.12.1696 behandlades i rätten änkan Anna Maria Treutigers avvittringsinstrument. Hon lämnade sina barm 2.000 daler i fäderne. När hon och hennes avlidne man gifte sig var de bägge medellösa. Han hade lidit stor skada till sjöss (d.v.s. som partredare) och hade någon skuld utomlands. Den 29.12.1698 gifte Anna Maria Treutiger om sig med apotekaren Johan Jacob Ermersch, som övertog apoteket och gården.

I Ba:14 den 2.10.1699 omtalas att Ermersch den 23.3.1698 erhållit sitt privilegium, där det tydligt hade förklarats på vad sätt kryddkrämarna inte borde göra apotekarna förfång med "Conducturer, aromata och flera andra dylika sorters försäljande".

Apotekare Johan Jacob Ermersch nämnes 1710 (4.40v) som förmyndare för jungfru Catharina Niclasdotter Wulf. I skattningslängden 1715 värderas hans egendom som följer: tomt 750 d smt, hus 2 080, löseegendom 2 520. Inneboende är då styvsönerna rådman Kilian Schwartz med löseegendom värderad 300 d smt och apotekaregesällen Anders Schwartz. Ermersch och hans hustru Anna Maria Treutiger skattar vardera enligt upphandlingslängden 1717 12 d smt. Inneboende är nu Schwartz kommande efterträdare och måg Martin Andreas Bauch (skatt 4.16) och läredrängen Carl Sepelin.

Vid den stora eldsvådan 1721 ödelades apoteket. Ermersch hade inte råd att återuppbygga apotekshuset. Han sålde tomterna till mågen Martin Andreas Bauch, som byggde ett nytt apotek, kallat ömsom Enhörningen, ömsom Lilla Apoteket (till skillnad från Kronan som kallades Stora apoteket).

Den 30.11.1722 begravdes Johan Jacob Ermersch i Christine församling.

Apotekare Martin Anders Bauch

var bördig från Güstrow i Mecklenburg, där han föddes den 5.10.1693 på apoteket där. Läregossen hos Bauch 1730 hette *Anders Tack*, säkerligen ättling till den kände *gästgivaren Adolf Tack*.

Vida ryktbarare blev en annan elev till Martin Andreas Bauch, nämligen kemisten Carl Wilhelm Scheele. Han var blott 14 år gammal, när han 1657 lämnade gymnasiet i Stralsund för att på egen önskan sättas i lära hos Bauch i Göteborg, som hade stort anseende för sin skicklighet. Scheeles äldre broder hade, enligt vad Gunnar Göthberg berättar i sin artikel, haft anställning på Enhörningen men avlidit några år förut. Carl Wilhelm Scheele, som fick utföra kemiska experiment i Enhörningens laboratorium var elev 1757–63, var sedan laborant i två år och blev senare apotekare i Köping och vann för sina vetenskapliga insatser europeisk ryktbarhet.

Till Martin Andreas Bauch pantsattes 1.37, Biskopen, 1745. Han var en tid kyrkoföreståndare i Christine församling. Han gifte sig i Göteborg 1/ 30.4.1721 (kort efter branden) i avl pres Silentz hus med jungfru Maria Elisabeth Ermersch, döpt 9.2.1699, begr. 29 år gammal Chr 23.2.1729. I äktenskapet föddes 6 levande barn; 2/ den 2.9.1729 med jungfru Anna Elisabeth Faber (född 1691, död 1754) i ett 26-årigt barnlöst äktenskap.

Redan före Martin Andreas Bauchs död av slag vid 73 års ålder den 18.8.1766 (begravd 21.s.å.) såldes den 4.3.1765 apoteksförrådet med en inmurad kittel i laboratoriet för 1000 rdr bco (= 5.833:10 d smt om man räknar 70 mark kmt på riksdalern) till

Apotekaren Casper Sasse,

som den 10.9.1765 gifte sig med Bauchs dotterdotter jungfru Anna Elisabeth Meister. Han var född 4.7.1728 som son till grosshandlaren i Stockholm Joakim Sasse, Gift med Hedvig Eleonora Ziervogel). Erhöll 23.9. titeln assessor. Hos honom bodde 1785 Herr Jacob Chalmers. 5.33 kallas 1790 hans hus. Han avled 5.5.1797. Änkan Anna Elisabeth Sasse sålde gården 5.37 med apoteket och dess bakgård 4.106 till apotekaren Carl Magnus Palm (uppbud 7.9.1801). Hon var döpt 11.10.1746 och dotter till regements- och stadsfältskären Fredrik August Meister och Anna Elisabeth Bauch och avled den 10.12 1726.

Carl Magnus Palm var född i Norrköping 1774 och fick även han assessors titel. Hans första hustru Wendela Margareta Ekhoff var född 1772 och avled barnlös efter ett ettårigt äktenskap den 7.5.1802. Hans andra hustru Anna Maria Tranchell, född 1788, var dotter till sekr. i Ostindiska Kompaniet Carl Henrik Tranchell och Brita Maria Hasselroth.

I sin artikel om de båda Göteborgsapoteken Enhörningen och Kronan (det lilla och det stora apoteket) berättar apotekaren Gunnar Göthberg att Enhörningen, som (fram till 1915) låg kvar på sin ursprungliga tomt Södra Hamngatan 13 som närmaste granne hade kanslirådet William Chalmers förnäma byggnad. ”Det var ett tvåvånings trähus och det blev därför lätt lågornas rov vid branden 1802. Den dåvarande apotekaren Carl Magnus Palm lät på den avbrända tomten uppföra det stenhus i tre våningar som stod kvar under hela 1900-talet.”

1807 ägdes halva gården av Palm (som också ägde 5.38) och andra halvan av *handelsman Laurent Tarras* (se 5.36). Tarras var ursprungligen kofferdicapitain. När han den 26.7.1791 sökte medlemskap i handels societeten motiverade han detta med att hans hälsa inte tillät honom att fortsätta att idka sjöfart. I yngre år hade bl.a. hans avlidne fader *John Tarras* handlett honom i allt vad som hörde till handel och köpenskap. Burskap som handelsman fick han den 16.12.1791.

Carl Magnus Palm sålde apoteket 1830 och flyttade till sin egendom Ekedahl vid Lidköping. Efterträdare till Carl Magnus Palm var Arvid Henrik Gren (uppbud 28.7.1834) som var mycket anlitad i kommunala värv. Sina egendomar Stora och Lilla Änggården omvandlade han till vidsträckta parker. Hans ättlingar donerade 1963 Lilla Änggården med trädgård och parker och orört inre till Göteborgs stad. – Enhörningen flyttades 1915 till Västra Hamngatan.

Senare uppbud av 5.37

apotekaren Alfred Holmberg	27.10.1862
apotekaren Oskar Leonard Björkbom	30.12.1867.